

Llyn Brenig

Olion archeolegol, glan y llyn a golygfeydd eang

Pellter: 2.8km / 1.7 milltir

Amser: Gadael 1 - 1.5 awr

Parcio a chychwyn: Maes parcio ar lan y llyn, ochr gogledd-ddwyreiniol y llyn (oddi ar y ffordd B5401 i Nantglyn)

Cyf. Grid: SJ983574, Map Explorer OS 264

Graddfa: Cymedrol (byr ond ychydig o ddringo ar laswellt gwyllt)

Cyfleusterau: Caffi ar agor yn ystod y tymor, a thai bach yng Nghanolfan Croeso Llyn Brenig I: 01490 420 463

Beth am gerdded hefyd ar Llwybr arwyddedig yr Alwen am 7 milltir, neu Llwybr y Brenig am 11 milltir? Mae'r ddau llwybr yn addas i feic. Ceir mwy o wybodaeth am yr archeoleg ac am yr ardal leol o Ganolfan Croeso Llyn Brenig.

Archaeological remains, lakeside and wide views

Distance: 2.8km / 1.7 miles

Time: 1 - 1.5 hours

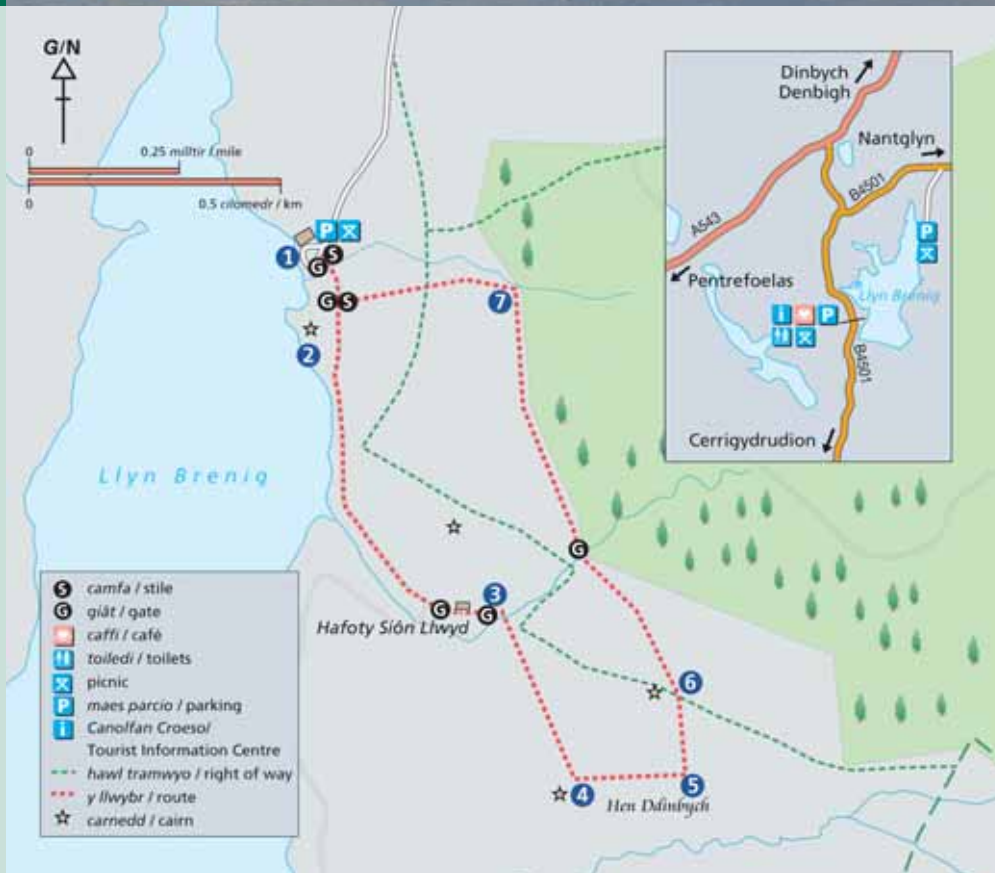
Parking and start: Lakeside car park on north-east of lake (off B5401 to Nantglyn)

Grid ref: SJ983574, Explorer map 264

Grade: Moderate (short but some ascent over rough grass)

Facilities: Seasonal café and toilets at Llyn Brenig Visitor Centre tel: 01490 420 463

Why not try the waymarked 7 mile Alwen Trail or 11 mile Brenig Trail that are also suitable for cyclists? Llyn Brenig Visitor Centre has more information on the archaeology and the local area.

Dyma gyflwyniad gwych i hanes pobl yn y dyffryn hwn ar hyd yr oesoedd. Pan adeiladwyd cronfa ddŵr y Brenig yn y 1970au cafwyd carneddau a henebion defodol mewn mynwent yr Oes Efydd ym mhen gogleddol y dyffryn. Cawsant eu cloddio a'u hail-adeiladu. Mae'r llwybr yn mynd heibio i'r heneb sy hawsaf ei chyrraedd ac i furddunod o gyfnodau diweddarach.

Y Daith Gerdded

1. O'r maes parcio, ewch drwy'r giât/camfa a dilyn y llwybr sy o'ch blaen ar hyd glan y llyn.

2. Enw'r boncyn ar y dde ar lan y llyn yw' y Boncyn Arian' sy'n domen gladdu Oes yr Efydd a ddefnyddiwyd tua 3,600 o flynyddoedd yn ôl. Daethpwyd o hyd i 6 o gladdfeydd amlogol o dan y tyweirch. Mewn un llestr, roedd esgryn clustiau baban; efallai bod hyn yn enghraifft o ymarfer claddu anghyffredin a geir yng Ngogledd Cymru yn unig. Wrth ochr Boncyn Arian, mae cylch cerrig a ddefnyddiwyd, yn ôl bob tebyg, ar gyfer cynnal defodau drwy gydol pedair canrif oes y fynwent hon.

Ewch ymlaen ar y llwybr o'ch blaen am tua 500m. Ar y ffordd yn y llwybr, ewch ar y llwybr ar y chwith ac i fyny'r bryn. Ewch drwy'r giât a heibio

adfeilion tŷ ar y chwith.

3. Dyma Hafoty Siôn Llwyd- tŷ bugail neu dŷ beili a ail-adeiladwyd yn 1881 gan ddefnyddio cerrig a ddaeth o rai o'r hen furddunod cyfagos.

Ewch ymlaen ar y llwybr o'ch blaen gan fynd drwy'r giât sy ar ddiwedd y rhan sydd â ffens o'i chwmpas. Dilynwch y llwybr llydan gan wyro i'r dde ac i fyny'r bryn. Ble mae'r llwybr yn aneglur, ewch yn eich blaen gan wyro ychydig i'r dde tua'r arwydd sydd i'w weld ar y gorwel. Mae carnedd arall wrth ochr yr arwydd.

4. O gerrig yn unig yr adeiladwyd y garnedd hon, yn ôl bob tebyg. Gwnaed y garnedd ar ffurf ymyl o feini mawr wedi'i lenwi â cherrig manach. Roedd iddi fedd yn y canol a dorwyd o graig. Dygwyd y rhan fwyaf o'r cerrig o'r garnedd - i adeiladu Hen Ddinbych efallai.

O'r garnedd hon, trowch i'r chwith a cherdded tua'r melinau gwynt. Wrth yr arwydd nesaf trowch i'r chwith ac anelu i fyny'r bryn at y panel gwybodaeth nesaf.

5. Dyma safle Hen Dinbych. Efallai mai ffermdy mawr canoloesol oedd yma. Gallwch weld nifer o gloddiau isel a ffosydd.

Llyn Brenig

Gan gefnu ar y panel, ewch ymlaen ar i fyny gan anelu yn groesgornel i'r chwith nes cyrraedd cylch cerrig mawr gwastad.

6. Carnedd lwyfan yw hon. Oddi tanodd, cafwyd gweddillion amlogedig un oedolyn ac un plentyn. I ddechrau, roedd canol y garnedd ar agor ac roedd postyn mawr wedi'i osod yn y canol. Tybir i ddefodau gael eu cynnal yma. Yn ddiweddarach, cafodd y canol ei lenwi â cherrig fel y garreg wen (cwarts).

O banel gwybodaeth y garnedd lwyfan, ewch ymlaen gan wyro ychydig i'r dde ac anelu tua'r goedwig. Dilynwch yr arwydd ymlaen tua chornel bellaf y goedwig. Ewch drwy'r giât sy wrth gornel y goedwig a dilyn yr arwyddion i'r dde, ar hyd ymyl y goedwig. Ewch ymlaen gan gadw ymyl y goedwig ar eich llaw dde nes cyrraedd panel gwybodaeth am yr hafotai.

7. Anedd bychan oedd yr hafoty, neu'r hafod. Ffermwyr anifeiliaid oedd yn byw yma gyda'u teuluoedd yn ystod yr haf wrth iddynt ofalu am y gwartheg a yrrwyd i bori ar y mynydd. Mae'r hafoty adfeiliedig hwn o'r 15 fed ganrif.

O'r panel, trochw i'r chwith ac ewch i lawr y bryn gan wyro ychydig i'r chwith ac yn ôl i'r llwybr ar lan y llyn. Croeswch y gamfa wrth y giât a throi i'r dde gan ddilyn y llwybr ar hyd glan y llyn yn ôl i'r maes parcio.

This walk gives an excellent introduction to the human story of this valley through time. When the Brenig Reservoir was built in the 1970s the cairns and ritual monuments from the Bronze Age cemetery found at the northern end of the valley were excavated and reconstructed. The route passes the most accessible of these monuments and also ruins from later periods.

The Walk

1. From the car park go through the gate/stile and follow the lakeside track ahead.

2. The hillock on the lakeside to the right is Boncyn Arian (silver hillock), a Bronze Age burial mound, used about 3,600 years ago. Six cremation burials were found below the turf covering. One urn

Lapwing
Cornchwiglen

contained the burnt earbones of an infant, possibly part of a rare burial practice found only in North Wales. Alongside Boncyn Arian is a ring cairn that was probably used for rituals throughout the 400 year life of the cemetery.

Continue ahead on track ahead for about 500m. At the path fork take the left track uphill. Go through a gate and past a derelict house on the left.

3. This is Hafoty Siôn Llwyd, a shepherd's or bailiff's house, that was rebuilt in 1881 using stones taken from some of the older ruins nearby.

Continue ahead on the track, going through another gate at the end of a fenced section. Follow the track bearing right and uphill. Where the track begins to peter out continue ahead bearing slightly to the right towards the waymarker visible on the horizon. Beside this is another cairn.

4. This cairn seems to have been made entirely of stones. It is made up of a kerb of large boulders infilled with smaller stones. It had a large central rock cut grave. Most of the stones from the cairn have been stolen - possibly used when Hen Ddinbych was built.

From this cairn turn left and walk towards the wind turbines. At the next waymarker turn left and head uphill to another information panel.

5. This is the site of Hen Dinbych that may have been a large medieval farm. You can see a number of low banks and ditches.

With your back to the panel, continue uphill heading diagonally left until you reach a large flat ring of stones.

6. This is a platform cairn, below which the cremated remains of an adult and child were found. Initially the centre was left open and a large central post put in. It is believed that ceremonies took place there. At a later date the central area was infilled with stones, such as Quartz.

From the platform cairn information panel continue ahead bearing slightly to the right and heading towards the forest. Follow the waymarker ahead towards the forest corner. Go through the gate by the forest corner and follow the waymarker right, along the forest edge. Continue ahead keeping the forest edge on your right until you reach the hafotai information panel.

7. Hafotai were small dwellings used by herdsmen and their families tending the cattle herds brought to graze on the moors during the summer months. This ruined settlement dates from the 16th century.

From the panel turn left and head downhill bearing slightly left back to the lakeside track. Cross the stile next to a gate and turn right and follow the lakeside track back to the car park.

Bu pobl a'i gwaith yn dylanwadu ar dirwedd ardal y Brenig dros filoedd o flynyddoedd. Awgryma olion hen danau gwerysll fod yna helwyr-gasglwyr Oes y Cerrig yn y dyffryn hwn dros 7000 o flynyddoedd yn ôl. Erbyn Oes yr Efydd, tua 4000 o flynyddoedd yn ôl, roedd pobl yn byw mewn cymunedau amaethu syml ledled bro Hiraethog.

Ers y cyfnod hwn, mae'r mynydd wedi cael ei ffermio'n ddi-dor. Fe gliriwyd y coed yn raddol er mwyn tyfu cynydau ac i greu tir pori i'r anifeiliaid gan ffurfio'r rhostir mynydd a welwn i yma heddiw. Yn yr ugeinfed ganrif, bu dylanwad pobl yn fwy dramatig fyth pan blannwyd y goedwig ac yna creu cronfa ddŵr Llyn Brenig drwy fodd'i'r dyffryn. Gyda'r twrbeiniau gwynt, parha'r patrwm hwn o newidiadau i'r unfed ganrif ar hugain.

Human endeavours have left their mark on the Brenig landscape over thousands of years. The remains of ancient campfires suggest that Stone Age hunter gatherers were using the valley over 7000 years ago. By the Bronze Age, about 4000 years ago, people lived in simple farming communities across Hiraethog.

The moors have been continuously farmed since then, so the earlier woodland cover was gradually cleared to grow crops and provide grazing for livestock, resulting in the open moorland we see today. Human impact was even more dramatic in the 20th century as first the forest was planted and then the valley was flooded to form Llyn Brenig reservoir. The 21st century wind turbines continue the pattern of change in this landscape.

